

Нацијата и идентитетот

д-р Илија Ацески

Институт за социологија
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
ilija@fzf.ukim.edu.mk

Клучни зборови: нација, национализам, примордијализам, есенцијализам, етничка група, идентитет, колективен идентитет.

1. Националниот идентитет е интегрален и есенцијален дел од „сопственото јас“

Дали етницитетот е аспект на човековата природа, се прашува Џенкинс, или пак, во одредена мера е ситуационо дефиниран, подложен на стратешка или тактичка манипулација и способен да се менува и на индивидуален и на колективен план? Дали тој е целосно социјално конструиран? (Dženkins, 2001, 79).

Најголем дел од анализите главно се сконцентрирани на одговорите на овие прашања, без разлика на карактерот на теоретската позиција од која се поаѓа во анализата.

Без разлика на која школа на мислење припаѓаат теоретичарите, и примордијалистите и модернистите се обидуваат нацијата да ја дефинираат со утврдување на еден или повеќе конститутивни елементи. Така, на пример, Андерсон, Хердер, Кауцки, Дојч, го истакнуваат заедничкиот јазик за основен услов, а Гиденс, Хејстингс, Брули, Билиг, контролата на одредена територија ја сметаат за клучен елемент за постоење на нацијата; за Сталин, Смит, Вокер, економијата е тој елемент, а Хаберамас нацијата ја определува како претполитичко единство на заедницата, чии членови делат иста судбина. За Гиденс, нацијата постои само кога државата има единствена административна контрола на територијата над која е прогласен суверенитет.

Етницитетот претставува сложена феномен и тој мора да се разгледува на начин, како што смета Левин, кој е во состојба да ги опфати интеракцијата на умот, општеството и културата, што претпоставува посебен метод на категоризација на луѓето, во контекст на комплексна социјална ситуација (Levine, H. B. 1999; Шкорин, 2004)

Потребно е да се прави разлика меѓу поимите на етницитетот и нацијата. Во светот постојат околу 200 држави, а повеќе од 6000 јазици, што укажува на постоење некој вид на идентитет и кај оние културни заедници, кои немаат сопствена држава. Ако само мал дел од нив се обиде да се здобие со статус на нација, тогаш човештвото ќе се соочи со непредвидливи судири, со трагичен крај за мнозинството.

Разликата помеѓу етничката група и нацијата не е сосема јасна и најчесто во англо-американската литература се сведува на прашањето поврзано со суверенитетот. (Mesić, 2006, 275). Не навлегувајќи подлабоко и поопширно во дискусиите за разликите во поимањето на овие два клучни поими, само накратко ќе укажеме на двата основни погледи, кои се присутни во литературата.

Првиот поглед, познат како **Kulturation** (културна нација, етничка нација), е поврзан со формирањето на германската нација врз културните карактеристики, и вториот, **Staatsnation** (државна нација, цивилна) кој е карактеристичен за формирањето на француската нација, која не е замислена како израз на заедничка култура, туку како израз на општата (заедничка) волја на оние кои живеат на една територија и споделуваат некои заеднички карактеристики.

Без сомнение етницитетот претставува сложен феномен, и една група, за која може да се смета дека формира етничка група, според Браун мора да исполни шест критериуми (Brown 1997, цитиран кај Naralambos 2002, 234):

„1. Мора да има име кое ја идентификува како група. 2. Нејзините припадници мора да веруваат во заедничко потекло. Не е важно дали тоа потекло е реално или дали постојат некои генетски врски, важно е да се верува во тоа. 3. Припадниците мора да делат исти убедувања. 4. Мора да имаат некој степен на заедничка култура, кој се пренесува по пат на комбинација на јазикот, религијата, законите, обичаите, институциите, облекувањето, музиката, архитектурата, па дури и храната. 5. Групата мора да има чувство на припадност кон одредена територија. 6. Најпосле, припадниците на групата мора да веруваат дека формираат етничка група“.

Етничките групи често ги нарекуваат нации. „Етникумот“ е научен концепт, за разлика од поимот „народ“, кој е политички: тоа значи, по Шнапер, имплицитно и експлицитно да му се даде право да бара политичка независност и право да стане нација - политичка заедница. (Шнапер, 2003, 31).

Нацијата треба да ја разликуваме од национализмот, кој претпоставува барање етникумите да бидат признати како нации, односно, да се совпадне историско-културната (или етничка) заедница со политичкото организирање.

„Она што го разликува етникумот од нацијата, тоа е разликата во квалитетот. *Етникумот* или *комунализам* (термин на Гирц) се доживува како нешто дадено, како пропишана природа, додека *нацијата* претпоставува дека постои политички простор, во кој треба да се надминат разликите меѓу популациите со јавна расправа и со почитување на законот, а сето тоа е засновано врз идејата за колективен интерес. Бројноста не е тоа што го разликува етникумот од нацијата, туку природата на врската, што ги обединува луѓето“ (Шнапер, 2002, 100).

За дефинирањето на нацијата/етницитетот, постојат повеќе теоретски сфаќања. За нас, во овој труд се карактеристични две:

Првото сфаќање, познато како есенцијалистичко (примордијалистичко), според кое националниот идентитет е интегрален и есенцијален дел од „сопственото јас“. Тој се смета за безвременска категорија која е дадена од Бог, или наметната од природата. Поради тоа што етничката солидарност однесува победа

над сите други форми на солидарност, некои автори, застапници на ова гледиште, одговорот го бараат во биолошките основи на социјабилноста, кои ја формираат најдлабоката роднинска врска (Van den Berghe 1995; Štulhofer 1998).

За примордијалистичкото сфаќање на нацијата се карактеристични неколку варијанти. Основно за ова сфаќање на етницитетот е следното: етничките групи се постојани и непроменливи и поединците им припаѓаат од раѓање - не постои разлика меѓу етничката група и нацијата. Нацијата се доживува како трансисториска, првобитна и најважна општествена група. Најчесто оваа варијанта се доведува во врска со идеологијата на национал-социјализмот (фашизмот) кој се појави триесетите години од минатиот век во Германија, кога неговите креатори сметаа, дека нациите постоеле отсекогаш - поединецот им припаѓа со раѓањето и не може да излезе од нив по слободна волја.

Пјер ван ден Берге, еден од најдоследните застапници на примордијализмот, смета дека етничката група и нацијата се „природни“ групи, тие се продолжение на семејството, и пошироката група на сродници. Според ова сфаќање, поединецот е во центарот на концентричниот круг, одреден со опаѓањето на степенот на сродничките односи: нуклеарно семејство, пошироко семејство, род, братство, јазична група, етничка група, нација. (Van den Berghe 1995, 361) Ван де Берге говори за етнички групи како „суперфамии“, кои со текот на времето со здобиваат со заедничко генетско потекло, заедничка територија и сеќавања (често митски) на заедничкото биолошко потекло. Тој ја напушта идејата за директна поврзаност на роднинскиот избор и современите етнички судири и во еден подоцнежен труд нагласокот го става на биолошки втемелената теорија на рационален избор. Ако се прифати постоењето на несвесниот избор, „невидливата рака на гените“ (Dawkins, R. *The Selfish Gene*, 1990), тогаш етничката лојалност во еволуциска смисла е рационална. (Štulhofer 1998, 103). Според Ван де Берге, пак, значењето на културата не може да се одрече, но културата е надградба, која се изградува на биолошките супстрати. Таа произлегува од биолошката еволуција, таа не го заборава биолошкиот долг и не почнува од почеток.

За некои претставници на примордијалистите, етничката поврзаност е однапред дадена, таа е силна и сеопфатна социјална врска. (Putinja 1997, 99-98). Но, таа врска не е врска по себеси, туку таа е на таков начин доживеана и така ја чувствуваат нејзините претставници.

Етничките врски несомнено им претходат на сите други, но не значи дека тие не се менуваат низ историјата. Напротив, тие низ времето се трансформираат, распаѓаат, повторно се формираат, или се спојуваат со други групи во зависност од историската ситуација. Секој човек мора да припаѓа на некоја етничка група - етничкото својство е најважно, етничката поврзаност е најсилна - но чувствата за припаѓање во определена етничка група може да исчезнат, згаснат и повторно да оживеат, да бидат поттикнати однадвор, и сл.

Всушност, етницитетот е еден вид проширено сродство (Van den Berghe 1981, кај Katunarić, 2003, 158). Човековиот интерес е основен, биолошки и е во функција на продолжување на сопствените особини по пат на роднинство. За да го обезбеди

тоа, човекот ја избира најблиската група, а тоа е етничката група. Со други зборови, етничноста е продолжение на непотизмот, а непотизмот произлегува од егоизмот. Во индустриските општества, континуитетот на сродството помалку е изразен, тој е испрекинат со миграциите, мешовитите бракови и многу други сили и интересни групи.

Еден од најизразените застапници на ова гледиште, Пјер ван ден Берге, не го дели оптимизмот дека процесите на модернизација ќе доведат до стабилни општества и дека мултиетничките држави и општества на Запад се наклонети кон внатрешни судири, бидејќи им недостига единствена етнонационална рамка.

Ова гледиште е подложено на остри критики од страна на социолозите и антрополозите. Најголем дел од критичарите не признава специфичност на етничката приврзаност, други сметаат дека со ова сфаќање не е можно да се објасни таа специфичност. Нагласувањето на емоционалната приврзаност на личноста кон одредена заедница, а со тоа и потребата таа врска да се рационализира, е најголемиот адут на примордијализмот во докажувањето на вистинитоста на ова гледиште.

„...Но не е доволно причински објаснет, туку аргументите се вртат во круг: луѓето се држат до нацијата и таа врска е страсна; таа е таква, зашто станува збор за нација... Најголемиот недостаок на примордијализмот не е само во тоа што смета дека постои „неискажана“ или необјаслива основа на припаѓање, туку и судирите со сите лоши последици практично се нерешливи“ (Katunarić 2003, 171).

Примордијалистичките сфаќања на етничноста станале проблематични во интерпретациите на етничките судири, кога се говори за омразата помеѓу групите кои живеат на еден простор, иако кај ниеден застапник на ова гледиште, омразата не се објаснува на таков начин. Суровиот примордијализам, како што го нарекува Џенкинс, во суштина е здраворазумско гледиште, а неговата моќ во светот е огромна.

Според многумина од социолозите, примордијализмот има смисла од когнитивна гледна точка. Имено, не станува збор за онтолошки, туку за епистемиолошки и психолошки аспект во анализата на примордијализмот. Во тој контекст се тргнува од ставот, дека луѓето поседуваат етнобиолошки, а со самото тоа и примордијалистички начин на објаснување и на стекнување и трансмисија на етничките идентитети.

Дефинирањето на етницитетот исклучиво во рамките на сродството е тесно и недоволно, за да се објасни неговата сложена природа. Етницитетот не е неменлива и статичка категорија, тој е само еден од облиците што може да го има колективот/групата, а колективитетите, како вели Џенкинс не се „предмети и појави кои се случуваат“, ниту пак се детерминистички сили, кои, во крајна линија го одредуваат текот на поединечните активности.

„Сепак, кога се вели дека етницитетот е апстрактен поим, не значи и да се тврди дека културните разлики се фиктивни: напротив, бидејќи се реални

културните, а често и физичките варијации меѓу луѓето, припаѓањето на групата може да се политизира врз таа основа" (Malešević 2009, 159).

Во аналитичка смисла, ставот, според кој етницитетот е универзална, семоќна и примордијална сила, се чини сосема неупотреблив, поради што станува збор за негово статично поимање. Најголем дел од човечките групи, освен неколку исклучоци, се хибридни популации; денес имаме работа со малку генетика (според некои не станува збор ни за малку генетика), а многу повеќе со култура. Основата на верувањето во заедничкото потекло има културна, политичка природа, и не е биолошки засновано. Перцепцијата на етницитетот како проширено семејство е нешто, кое е засновано само врз метафора: луѓето веруваат во заеднички мит, но тие генетски не се во сродство.

Критичарите на примордијализмот најчесто не прават разлика помеѓу она што претставува етничката група за нејзините припадници во психолошка смисла и објективните причини за нејзиното настанување и делување. Но, ако говориме за еден доследен онтолошки примордијализам, него треба да го отвлриме, зошто дефинитивно постојат етнографски докази за флуидноста на етничката идентификација. (Шкорић, 2004).

Во психолошка смисла етничкиот идентитет не е секогаш ситуационен. Нацијата и етницитетот се начини на кои светот околу нас се набљудува, разбира и доживува. Имено, станува збор за модели на однесување, разбирање, организција на социјалниот живот: што е она што е важно; а што е она кое е периферно или сосема неважно за човекот? Но, од друга страна и како теорија која одговара на прашањето: како луѓето го разбираат и практикуваат животот во рамките на групата. Исто така тоа се прави од аспект на инструментализмот но, за разлика од примордијализмот, тоа е насочено во смисла на начините, на кои етницитетот се манифестира во социјалната интеракција.

За надминувањето на некои од заблудите (во смисла на објективноста на етничкото во социјалните науки) на инструменталистите и есенцијалистите, за некои научници е од суштинска важност дистинкцијата помеѓу „емичките“ и „етничките“ перспективи на набљудување. (Pike 1954/1967; Harris 1978, 1979/2001, 32-41: во Шкорић, 2004). Имено, емичкото објаснување нѝ дозволува да го прифатиме психолошкото во есенцијализмот и инструментализмот: едноставно најголем дел од луѓето верува во некоја скриена есенција: дека потеклото се пренесува пореку крвта, дека припадноста е заснована на потеклото. Но, ако ова објаснување го дополниме со етничка димензија, тогаш станува јасно, дека етничкиот идентитет не е апсолутно неменлив, туку „изградбата на личниот идентитет е интерсубјективна (...) и дека претпоставува во иста мера природни, филогенетски одредени, како и социјално-историски одредени структури“. (Luckmann 1988, 123).

2. Идентитетот: културна конструкција

Втората концепција, или школа на мислење, го фаворизира ставот за етницитетот/нацијата, како нешто кое ниту е вродено, ниту пак дадено еднаш за

секогаш: националниот идентитет е „интелектуален артефакт“ или „културна конструкција“, поради што оваа школа е наречена конструктивистичка. Имено, претставниците на оваа школа (во која се развиени повеќе гледишта) не се обидуваат да го негираат фактот за тоа, дека чувствата и претставите за националниот идентитет се „реални“. Секако дека тие се реални: луѓето живеат и умираат за нив, тоа е неспорно. Тие едноставно се обидуваат да покажат, дека идеите за национален идентитет се создаваат и составуваат во самиот поим, дека основата на чувството е непроменлива по содржина, но варијабилна по приоритетите на чувствата. Оттаму потекнува и мислењето, дека државите ги создаваат нациите (Spiering, 1999, 152).

Некои автори говорат за етничкиот идентитет како за нешто, кое се создава од страна на поединците и групите, за да се здобијат со „пристап до општествените, политичките и материјалните ресурси“. Имено, луѓето се служат со етничките симболи за да постигнат нешто, а формирањето на етничката група е во функција на полесно остварување на целта.

Уште на почетокот на формирањето на модерните индустриски општества, во 18 век, се појавува потребата за повисок степен на стандардизација, што се постигнувало, и сè уште се постигнува со примена на централизирано, државно, масовно образование на населението. На тој начин, културно и етнички различните групи, кои биле расфрлани во просторот на Европа, биле хомогенизирани во нации, односно, големи групи луѓе, кои се учат да делат една историја и најчесто, еден јазик. Индустрijализацијата довела до потреба за стандардизација на занимањата, што може да се разбере и како културна хомогенизација, за што, како што истакнавме претходно, важна улога има процесот на образование. Со тоа националната свест, воведена во секој дел од државата, довела до ситуација „селаните да се претворат во Французи“, како што смета Вебер.

Според Ериксен (Eriksen H. T. 2004, 181), „во тој историски контекст се јавува потреба за нов вид на идеологија: таа треба да создаде кохезија и лојалност меѓу поединци, кои формираат еден огромен општествен систем. А тоа можел да биде национализмот. Тој тргна од постоење на имагинарна заедница, заснована на заедничка култура и сместена во рамките на една држава, во која лојалноста на луѓето, нивното чувство за припадност, треба да биде насочено кон државата и правниот систем, а не кон припадниците на нивната сродна група и селото.“

Како ќе гласи одговорот на прашањето: Од кога постои Франција, од прилика 2000 години, или помалку од еден век? - очигледно зависи од тоа, што е предмет на анализа: државата, нацијата, народот или свеста која тој народ ја поседува за самиот себеси (Agulhon 2002,142): ако е предмет на анализа 1. *државата*: од страна на француската држава собраните територии кои во конечниот резултат создаваат прилично збиен територијален блок, на кој е лесно да му оспорите хомогеност; 2. *народот*: пред индустриската револуција можеби било можно да се разликуваат со голо око физички типови луѓе, карактеристични за луѓе со потекло од разни краеве на Франција; но со процесот на урбанизација и модернизација, со селскиот

егзодус, мешовити бракови... настапил процес на огромно воедначување на популацијата и денес може да се говори за почеток на еден нов период на француската етничка разновидност, како резултат на интензивната имиграција од други, не-европски подрачја. 3. *националното чувство*: оние кои мислат дека Франција постои едвај стотина години, сигурно мислат, дека во минатиот век уште можело да се најдат Французи, кои немале свест за сопствениот национален идентитет. Преобразбата на обичните луѓе кои едноставно се чувствувале како мажи и жени од некој дел на Франција, во луѓе кои се свесни дека се и прифаќаат дека се Французи, трае од времето на стогодишната војна до почетокот на 20. век. 4а. *националната култура: вчера*. Етнички различните народи на тлото на Франција; таа, како една силна држава, ја дефинира прецизно нацијата, со која се управува согласно со еднозначни правила на целата територија, и најпосле, на таа политичка конструкција се наметнува свеста за француската припадност, која е прифатена од најголемиот број луѓе - и од длабочината на нивните души или 4а. *националната култура: денес*. Социобиолошките и културните разлики покажуваат тенденција на исчезнување.

Сето тоа е познато и банално, но дали има и нешто друго? „Од една страна, тоа е длабинската еволуција, која настојува да го унифицира однесувањето на францускиот народ, или, уште подобро, настојува од неговото однесување, кое останува социјално и политички разнолико, да ја избрише разноликоста од антрополошко потекло. Но, од друга страна, и во спротивна насока, едно друго свртување, и тоа политичко, го докрајчило волунтаризмот на националната педагогија... Французите биле обединети во националната свест, а различни во културните обележја, додека денес се различни и поделени во однос на националното, но се обединети во културните обележја...“ (Agulhon 2002, 154).

Според Ериксен, националистичката идеологија е корисна за државата, но тој тренд кон хомогенизација истовремено предизвикува и стигматизација на Другиот: надворешните граници се затвораат за странците, а малцинските групи мора да живеат со чувство дека се некои Други, кои не му припаѓаат на мнозинството. Опстанокот на националистичката идеологија создава висок степен на политичка ефикасност; таа се повикува на нацијата, која може да се смести во рамките на државата и со која може ефикасно да се управува. Тоа е идеологија која го одржува чувството за целовитост и континуитет со минатото.

Бенедикт Андерсон (Андерсон, 1998) смета, дека национализмот треба да биде сместен во иста група со религијата и сродството, а не во групата со фашизмот и либерализмот. Тој е идеологија, со чија помош можеме да ја сочуваме заедницата од пропаѓање, ако постојано се навраќаме на корените и го одржуваме културниот континуитет. Тој е еден вид секуларна религија. Нацијата е најприфатлива вредност, а за крајот на „националистичката ера“ треба да се почека.

Но, зошто нацијата е „замислена / измислена заедница“, измислена како „кохерента, ограничена и суверена“? Таа е **измислена**, затоа што најголемиот дел од припадниците дури и на најмалата нација никогаш лично не се виделе, ниту слушнале, а сепак мислат дека и припаѓаат на една група; **ограничена**, затоа што

нациите вклучуваат некои луѓе за кои се смета дека и припаѓаат, а исклучуваат други, како аутсајдери; **суверена**, затоа што национализмот се стреми кон или ја издигнува независноста и самоопределувањето на некоја група. (Андерсон 1998, 19).

Според Андерсон, национализмот треба да се разбере така, што: „ќе се здружи не со самосвесно одржаните политички идеологии, туку со големите културни системи, кои му претходеа, од кои - и против кои - национализмот произлегол и заживеал“. (Андерсон 1998, 27). Тој поаѓа од ставот за национализмот, како „културен артефакт од посебен вид“ и тврди дека неговото создавање, до кое дошло кон крајот на осумнаесеттиот век, било спонтан дестилат од сложеното „вкрстување“ на одделни историски сили, но, кога еднаш биле создадени, тие станале „модуларно“ способни за транспарентност, со разнолик степен на самосвест на најразновидни социјални терени, како и за соединување со соодветно широката разноликост од политички и идеолошки констелации“.

Во периодот на капитализмот, поконкретно, на почетоците од неговиот развој, појавата на печатењето на книги (печатарскиот капитализам) му дава нова цврстина на јазикот, „која на долга патека му помиогнала да се изгради таа слика за древноста, која е толку централна за субјективната идеја за нацијата“ (Андерсон 1998, 72).

Потоа, печатарскиот капитализам формирал јазици на моќ, различни од постарите административни колоквијални јазици, кои во голема мера биле несамосвесни процеси, „кои биле резултат на експлозивна интеракција меѓу капитализмот, технологијата и лингвистичката разнообразност“. Тие создале можност за нов вид замислена заедница, која во нејзината основна морфологија ја подготвила сцената за модерните нации. (Андерсон 1998, 74).

Според Тејлор (Tejlor, 2000), Андерсон всушност покажува, дека раѓањето и развојот на општеството се директно поврзани со промените на разбирањето на времето, а во таа смисла и со можните начини на замислување на општествените целини. Тој го нагласува новото поимање на смислата на припаѓањето кон нацијата и подвргнувањето на општеството под категориите на симултаност: општеството како целина, составено од милијарди симултани случувања, кои ги одбележуваат животите на неговите членови во конкретниот момент.

Ериксен ја разбира националистичката идеологија како „етничка идеологија, која бара држава за некоја етничка група“.

„Како метафизички **pater familias**, национализмот нè учи, дека сите припадници на нацијата всушност се едно големо семејство; на националните судови тој ќе ги казнува неговите непослушни деца. Тој е апстрактна верзија на нешто конкретно, што кај секој поединец поттикнува силни емоции и се обидува целиот емоционален набој да го пренесе на државата. Така национализмот се покажува како идеологија на метафоричко сродство, скроена по мерката на големите модерни општества: тој е идеологија на националната држава“. (Eriksen, 2003, 189).

Националната држава се потпира врз идеологија, според која културните граници се поклопуваат со политичките и државата има монопол над употребата на сила.

Ентони Д. Смит (Anthony D. Smith, 1998; 1995) смета, дека не постојат современи нации, кои немаат етничко јадро во далечното минато. Тој се обидува да ги „помири“ примордијалистичкото гледиште и современите теории за нацијата и етницитетот. Примордијалистите грешат, затоа што сметаат дека етничките јадра се неменливи и затоа што ја минимизираат улогата на елитите во дефинирањето и реформирањето на етничките митови. Од друга страна, на модернистите им се забележува оспорувањето на било каква сличност помеѓу современиот национален идентитет и прединдустрискиот етнички идентитет.

Смит го поставува и прашањето за начинот на формирање етничката група. Според него се можни два условни одговори: со обединување (сраснување) и поделби. Од една страна, етничкото обликување можеме да го следиме со спојување на посебни делови (единици), а од друга, со поделби - кога ќе се оддели еден нејзин дел за да образува нова група. Секоја едностраност во објаснувањето не може да не доведе до вистината за тоа, како се менува културниот идентитет на групата, и која е длабочината и значењето на тие промени. Културниот идентитет не се однесува за еднообразноста на елементите во рамките на една генерација, „туку на чувството за континуитет од генерација во генерација на конкретната културна популациона единица, на нивната заедничка меморија за поранешните случувања и периоди во нивната историја, како и на претставите, кои секоја генерација ги има во колективната судбина на таа популациона единица, и нејзината култура.“ (Smit 1998, 46).

Според Смит, нацијата е модерно продолжување на опстанокот на етничката група. Всушност, станува збор за нова формула на приближување на елитните и долните делови на групата. „Нацијата е... именувана човечка популација, која поседува заедничка историска територија, заеднички митови и историски сеќавања, масовна јавна култура, заедничка економија и заеднички законски права и должности за сите поданици“ - смета Смит.

Ернст Гелнер, претставник на модернистите, ја понудил едната од најкратките и можеби најубедливите дефиниции на национализмот, истакнувајќи, дека национализмот е политички принцип, кој претпоставува поклопување на етничките и политичките- државните граници. (Гелнер 1997, 11). Имено, нациите може да бидат дефинирани само во однос на ерата на национализмот, времето кога општите општествени услови создаваат стандардизирани, хомогени, централно подржувани високи култури, кои го опфаќаат целото население. Национализмот ги создава нациите, а не тие него. „Под овие услови и само под овие услови, нациите всушност може да се дефинираат и преку волјата и преку културата, и преку нивното взаемно приближување со политичките единици. Во овие услови, човекот посакува да биде политички обединет со сите оние и само со оние, кои ја споделуваат неговата култура. Тогаш политичките уредувања тежнеат кон проширување на своите граници до границите на нивните култури и да ја

заштитат и да ја наметнат својата култура во границите на својата моќ". (Гелнер 2001, 81).

Народните култури и малите традиции во индустриската ера ќе исчезнат. Тие се одржуваат благодарение на друштвата за заштита на јазикот и фолклорот. Само високите култури ќе преживеат. Тие лесно се прилагодуваат на индустриското општество, лесно се поврзуваат едни со други, и се поврзани за заедничка когнитивна основа и свесни за глобалната економија. Според Гелнер, во однос на национализмот, во смисла на неговата улога во иднина, под претпоставка и понатаму да се прогледува слободата на меѓународната комуникација: комуникациските јазови предизвикани од културните разлики ќе престанат да бидат значајни и нема веќе да предизвикуваат националистички тензии. Во еден, како вели Гелнер, хипотетички глобален континуум на една базично хомогена индустриска култура, разнообразна по јазиците, кои се разликуваат само фонетски и површински, а не семантички, ерата на национализмот ќе му припадне на минатото. (Гелнер 2001, 170).

Во својата анализа Гелнер го задржува вниманието на феноменот на официјалниот јазик во државата, како функционален императив за современата држава и економија. Тие барања, „на еден соодветен начин“, според Тејлор, „ја следат модерната социјална имагинација“. За разлика од него, Смит смета, дека национализмот не може да се сведе на неговата политичка димензија, туку мора да се земе предвид и неговата културна страна. За него, национализмот како идеолошко движење, единство и идентитет на населението, како што го замислуваат тоа некои припадници, е реална или потенцијална нација. (Smit 1998). Главните карактеристики на национализмот се содржани во следното: дека светот е поделен на нации; дека таа поделба обезбедува мир и правда; дека целокупната моќ лежи во нацијата; дека приврзеноста и припадноста кон нацијата е пред сите други припадности и дека поединецот може да ги оствари сите негови можности само внатре во нацијата. Максималната автономија на нацијата е неопходна за остварување на нејзината автентичност. (Smit 1998, 119). Националните симболи, обичаите и церемониите се најтрајни и најмоќни елементи на национализмот, зашто тие го поттикнуваат чувството на широките социјални слоеви, на кои поимните знаења им се скудни и неразвиени. Бранејќи го сопственото мислење, тој смета дека национализмот е неприфатлив поради интелектуални, етички и геополитички причини. Главна компонента на геополитичките причини е што национализмот е во основа дестабилирачки и расколнички. Тој, исто така, е сурогат за религијата. Но исто така е факт, дека, ни глобалната, ни европската култура не можат да понудат во замена нешто слично, што би имало такви квалитети на колективна вера, достоинство и надеж.

За етносимболичкиот пристап во сфаќањето за нацијата, кој го застапува Смит, карактеристично е правењето синтеза помеѓу модернистичките и предмодернистичките теории. Во средиштето на овој пристап е сконцентрирано истражувањето на етничките и религиските митови, за потеклото на етничките групи, митовите за избраниот народ и анализа на посебните етноистории.

Етноисторијата е таа, која нам може да ни помогне во давањето одговори на некои прашања, на пример, зошто од некои етнички групи е можно да се формира нација, а од други - не. Од една страна, етносимболистите го усвоиле чувството за промени од модернистите, што Модерната ги внела во општеството, а од друга страна - не прифаќаат радикален прекин со историјата и минатото.

Всушност, најодговорни за постанокот на нацијата како општествена појава се политичките фактори. Според Модернистите, за опстанокот на нацијата неопходно е постоење на некој вид политичка автономија, а по можност и држава. Освен тоа, тие инсистираат на нормативни елементи, кои се во функција на формирање на нацијата.

Францускиот социолог Доминик Шнапер потенцира, дека „не може да се говори за нација, ако таа не претставува „модерна заедница на граѓани“, односно, ако нејзините припадници не се еднакви пред законот и еднакви во уживањето на заеничките права - граѓански и човечки“. (Шнапер 2003). Нацијата не може да биде формирана од поданици на некоја авторитарна власт, туку од самосвесни, меѓусебно еднакви и слободни граѓани, со загарантирани и еднакви права.

Демократијата бара силна поддршка од своите граѓани. Имајќи го предвид идентитетот, да се биде граѓанин, мора да биде важен елемент од она, што навистина претставуваат граѓаните. Имено, за модерна држава е потребна една здрава доза од она што се нарекува патриотизам, едно силно чувство на „идентификација со државната заедница“, и подготвеност (волја) да се даде нешто за тоа. „Затоа државите се обидуваат да „всадат“ патриотизам и да создадат силно чувство на заеднички идентитет, дури и таму каде претходно го немало. И затоа една од важните особини на модерната демократија бил обидот да се наруши рамнотежата меѓу идентитетите на модерниот граѓанин, така, што „да се биде граѓанин“ да има предност пред сите други идентитети како што се семејството, класата, родот, дури (а можеби) и религијата“. (Tejlor, 235).

Хомогенизацијата на идентитетот се случува паралелно со идентификацијата на јазикот и културата. Особините кои ги делат луѓето во разни подгрупи исчезнуваат, или губат од нивното значење. Зошто е тоа важно за национализмот? - се прашува Тејлор. Една очигледна теза оди во насока, која укажува на тоа, дека национализмот го снабдува со „гориво патриотизмот „во мера, во која имаме проблем да направиме разлика меѓу нив. Постои една дијалектичка врска меѓу нацијата и државата: не е целта на нацијата да стане држава; исто така, за да преживеат, модерните држави се наклонети кон предизвикување национална поддршка. Значи, национализмот не е само „мотор“ кој стои зад хомогенизацијата на модерните општества – тој, понекогаш, може да биде и резултат на овој процес.

Според современите теоретски сфаќања за нацијата, индустријализацијата, урбанизацијата, големата социјална подвижност, рационализацијата на општествените институции, масовната писменост, се факторите кои доведуваат до формирање на космополитски идентитети и припадност, кои сè повеќе се шират и ги заменуваат и отврлаат старите форми на идентификација и прифаќаат и

формираат нови облици на општествена свест. Етничката идентификација, според овие сфаќања, спаѓа во старите форми на идентификација.

За инструменталистичките теории, како подгрупа на модернистичките, етничката припадност добива важност дури во модерното време и во услови на пазарната економија. Положбата на пазарот е она што го определува настанувањето и е силата на етничкото.

3. Колективниот идентитет и национализмот

Дали нацијата е нешто, кое е независно од човечкото дејствување и сознание? Дали идентитетот можеме да го сместиме во „категијата на природни нешта (битие, објект)“, кој постои независно од човечката волја и дејствување? За да ја разбереме суштината на националниот идентитет, пожелно е да укажеме на некои карактеристики на идентитетот општо земено.

Кога говориме општо за идентитетот, пред себеси го имаме поединецот/единката, како нешто кое е неповторливо, единствено, кое поседува сопствена свест и волја. Од тоа, што е мошне значајно за нашата расправа за колективниот идентитет, може да се заклучи, дека од збирот на единките, разбрани на таков начин, не може да се формира заеднички идентитет, како нешто кое е независно од човековата волја и свест. Општо земено, идентитетот е пред сè производ на човековата историска пракса; тој се формира низ еден процес, кој континуирано тече и низ кој се трансформира неговата суштина. За неговото конституирање се значајни неколку сфери на човековите односи, и тоа: а) Сферата на интимните односи, лоцирани во семејството, односите кон самиот себеси, како и професионалниот и религискиот идентитет, при што доаѓа до интензивен процес на преместување на дел од овие идентитети од приватната во сферата на јавните односи. На пример, во политичката борба религиското често се истакнува како значаен елемент во потенцирање на идентитетот на соодветната група во борбата за признавање. б) Сферата на економските односи, каде се испреплетени јавното и приватното подрачје. Имено, економската сфера не се однесува само на задоволувањето на материјалните интереси, туку и на потребите за идентификација и припадност на групата, класата и заедницата. Според марксистичката теорија, класниот идентитет нашиот поранешен општествен систем требаше да биде клучниот револуционерен интегративен елемент на глобално ниво, во функција на промена на општеството од класно кон општество без класи. Во процесите на глобализацијата, како што можеме да видиме во нашата анализа, на историската сцена се појавија нови актери и носители на социјалната и политичката моќ. в) Сферата на политичките односи е значајна во формирањето на идентитетот, особено на националниот идентитет, во насока на делување во рамките на заедницата и за заедницата, во одбрана на заедничките интереси. Политичкото дејствување, и како процес на формирање на институции, и као процес на регулирање на политичкиот живот, овозможува континуитет на заедницата во политичка смисла, грижа за поединецот и заштита на неговите права и сигурност. Всушност, политичката моќ произлегува од консензусот на

членовите на заедницата, од со закон регулирана употреба на сила и моќ, ако дојде до нарушување на вредностите, кои се сметаат за суштински за нормално функционирање на институциите. г) Во сферата на културата стануваме свесни за она што се случува околу нас со помошта на знаци и симболи - со нивна помош го насочуваме нашето дејствување кон посакуваната цел и со нив ги пренесуваме нашите чувства, знаење и искуство во времето и просторот; со еден збор, со знаци и симболи ја артикулираме стварноста која не опкружува и преку нив таа станува разбирлива за сите во заедницата.

Во рамките на сферите кои го артикулираат идентитетот, пред сè го имаме предвид националниот идентитет - во сета негова сложеност, се одигрува сложена и интензивна интеракција, испреплетеност и зависност. Која од овие сфери ќе биде решавачка, зависи од многу фактори во рамките на историската ситуација во еден конкретен временски период и, во голема мера, од распоредот на силите кои имаат решавачко влијание. (Petrović, 2006).

Според Ериксен, нема сомнение дека национализмот и етницитетот се сродни поими, и дека национализмот главно има етнички карактер. Национализмот, пред сè значи систем од идеи, доктрина, „слика за светот кој служи за создавање, мобилизација и интеграција на поголемата солидарна заедница, наречена нација, но, пред сè служи за легитимација на современата политичка власт. Оттаму националната држава, по можност хомогена нација, станува кардинален проблем на национализмот. (Велер, 2002). Нацијата од почетокот на сопственото настанување значи „замислен ред“, кој се создава со враќање кон традицијата на етничкиот систем на владеење и постепено, преку национализмот на неговите следбеници, остварува суверено единствено делување. Во духот на тоа сфаќање, заблуда е да се мисли дека нацијата произведува национализам. Во суштина, работите стојат обратно: според Велер, национализмот е демиург на новата стварност.

Во социокултурна смисла, етницитетот значи посебна група со сопствен облик на општествен живот, самостојна форма на заедница, која се карактеризира со стабилно поимање на солидарноста, со заеднички симболички митови за потеклото, со свест за заедничкото историско искуство, и со поврзаност за одредена територија.

Разликата меѓу национализмот и етницитетот како аналитички поими е сосема едноставна, ако се придржуваме кон формалната дефиниција за националистичка идеологија: националистичката идеологија е етничка идеологија, која во име на етничката група бара држава. Во практиката, оваа разлика може да биде проблематична. Понекогаш, појавата на национализам не е насочена кон барање држава, туку кон барање права, еднакви со правата на мнозинската група, како, на пр., правото на јазик, култура и слично. Во мултиетничките општества национализмот често се прикажува за надетничка идеологија, која формално се залага за еднакви права.

Во литературата се говори за национализмот како за „банална“ работа, нешто кое е својствено и се исполнува низ секојдневјето на луѓето, наспроти

национализмот, кој е својствен за институциите и е содржан во планираните активности на државата.

Слично на оваа поделба, Ериксен прави разлики меѓу „формалниот“ и „неформалниот“ национализам, кои се вкоренети во секојдневната практика на луѓето: меѓу „дискурзивното“ значење на нацијата сместено во идеологијата и реториката и „симболичкото“ значење, кое се сретнува во „културните практики“, како, на пример, обредите, фестивалите, облиците на сродство.

За Мајкл Билиг (Billig, 2005) станува збор за т.н. банален национализам, наспроти другиот вид национализам, кој се обидува да ги опфати сличните прашања, но надвор од секојдневјето на луѓето. Билиг баналниот национализам го дефинира како: „идеолошка навика, која на етаблираните нации на Запад им овозможува да се репродуцираат... (...). тие навиките не се отклонети од секојдневниот живот, како што е изнесено во некои некои претпоставки. Во животите на нејзините (чии граѓани? На државата?) граѓани, секој ден се укажува, или „сигнализира“ на нацијата. Далеку од тоа дека кај етаблираните нации национализмот е случајно (повремено) расположение; тој е ендемско прашање“. (Billig, 1995, цитиран кај Dženkins, 2001, 275).

Покрај баналниот национализам, според Билиг постои и т.н. жежок национализам, кој за разлика од баналниот е карактеристичен за „варварските земји“ и кој е суров, дивјачки и помалку егзотичен. „Жешкиот национализам“ гласно заговара драстично исклучување, нетрпеливост, судири, прогонство на противниците, малцинствата и на оние, кои не можат да се прилагодат. Кај баналниот национализам, спротивно на тоа, постои тивок, речиси незбележителен државен апарат, кој ефикасно спроведува партикуларистичка политика, без да се повикува на идеолошкиот симболички апарат за да го оправда она што го прави, а тоа е исклучувањето на оние, кои не се вклопуваат во системот.

Прашањето за националниот идентитет во многу негови аспекти може да се анализира заедно со прашањето за колективен идентитет. Националниот идентитет се базира врз чувството на заедничкото наследство кое се пренесува од генерација на генерација и на чувството на заедничко сеќавање, односно историјата на народот. Од овие две компоненти произлегува и третата компонентата на националниот идентитет, а тоа е - верување во заедничката судбина на членовите на конкретната заедница и култура.

Значи, за развојот на идентитетот не е важна самата историја, туку е многу поважно како ја перцепираат таа историја членовите на заедницата, која го формира сопствениот идентитет. Елементите кои го формираат националниот идентитет се содржани во симболичко - когнитивната и емоционална поврзаност на граѓаните за нивната држава. Нацијата, во тој контекст, накратко се дефинира како свест за припадност кон одредена национална група, која вклучува постоење на заеднички верувања, вредности и цели. (Phinney, 2003).

Постојат неколку значајни елементи кои го формираат националниот идентитет, меѓу кои, за најзначајни се сметаат: самоидентификацијата, односно самоодредувањето на поединците како членови на конкретната национална група,

кои според потеклото може, но не мора да бидат од редовите на нацијата; Потоа, чувството на припадност кон својата етничка група, кое може да варира - од заземање на ставови во однос на членството во групата, вклученоста во работата и од животот на националната група. Националниот идентитет се согледува и преку користењето на националниот јазик, заедничката религија, политичките активности, национална култура и слично - елементи кои се значајни за формирањето на идентитетот. (Phinney, 1990).

Без идентификација на националната свест не може да се одржи ни една група и не може да се формира држава, но и постоењето на свест за национална припадност во рамките на една група, самото по себеси не е доволно за формирање држава. За да се формира држава како институција, мора да постојат барем два услови: група со препознатлива национална идентификација и околности кои нема да ја спречат таа група да формира држава. Денес во светот постојат многу групи кои немаат држава, а кои ги имаат сите карактеристики на етничка група, која поседува свест за заедничко потекло, заеднички вредности, јазик и слично.

Треба да се прави разлика помеѓу етничката заедница и нацијата. Нацијата е етничка заедница свесна за самата себе. Во редовите на етничката група се припаѓаат како кон природна заедница.

„Социолозите не би требало да бидат последните, кои ќе забораваат на тоа, дека човекот не е само homo economicus, дека тој живее исто така и од своите страсти, своите вредности и својата волја“ (Шнапер, 2003, 269).

Современата економија и бирократизираната држава силно ги поддржуваат напорите да се формира еден заеднички јазик и култура, што најчесто од малцинските групи се доживува како неповолност и атак врз опстанокот на нивниот идентитет, кој е подложен на асимилација. Тоа што модерната држава се обидува да создаде услови за формирање на заеднички идентитет од сите нејзини членови, кај дел од оние кои не му припаѓаат на мнозинството, создава чувство на исклученост, ако не ги прифатат условите кои ги наметнува мнозинската група со помош на државата, а кои навлегуваат во нивните идентитетски карактеристики.

Интересно е гледиштето на Кедури, која смета дека национализмот е учење кое е измислено во Европа, во почетокот на деветнаесеттиот век, а кое било насочено кон тоа, „да се утврдат критериумите за одредување на популациона единица која има право на власт која е исклучително нејзина, за легитимно вршење на власта во државата“. Имено, човештвото „природно е поделено на нации, нацијата се препознава по некои обележја кои можат да се забележат, а единствен тип на владеење е националната самоуправа“ (Keduri 2000, 33).

Суштината на национализмот како социјален феномен, е содржана во „комплексот на меѓусебно поврзани идеи за човекот, политиката и општеството“. Суштината на идејата за национализмот, што е важно да се нагласи за сфаќањето на Кедури, колку што зависи од вредностите и карактерот на самите идеи за национализмот, исто толку зависи и од околностите, во кои се развиваат тие идеи. Ако се разбере национализмот како идеологија, според која секоја нација

сопствената слобода треба да ја доживее во сопствена држава, тогаш е возможно да се обезбеди вечен мир во светот - така смета Мацини, во средината на деветнаесеттиот век. Оваа, според Кедури „идеолошка опсесија“, не обезбедила мир меѓу народите, што најмногу дојде до израз во првата половина на дваесеттиот век, кога дојде до војни меѓу нациите, во светски размери. „Искусството - горчливото искуство - покажа, дека самоопределувањето (самоопредедувањето), спротивно од соништата на Мацини и претседателот Вилсон, е начело на неред, а не на ред, во меѓународниот живот.“ (Keduri 2000, 25) Тоа се обидува да го докаже Кедури во нејзината книга за национализмот.

Националната држава претставува крајна цел на националните движења. За Велер има уште неколку други искуства кои одат во прилог на нужноста на национализмот како секуларна религија. Пред сè, се мисли на поврзаноста на националната држава со индустриската револуција и индустријализација и модерен начин на производство, кој создава објективни претпоставки за благосостојба за најголем дел од популацијата. Тој полет е припишан и на националната држава со нејзиниот голем внатрешен пазар, со нејзините конјуктурни импулси и нови економски димензии (Велер, 2002, 132). Натому, националната држава, по правило била модерна, уставна и правна држава. Правната основа на граѓанското општество базирана на законодавството предизвикува восхит и основа за уставниот поредок, а тоа и се припишува на колективната меморија на националната држава. Прифаќањето на националната држава значело да се биде во чекор со времето, да се биде модерен и да се „живее во согласност со најмоќната слика за светот на своето време“.

Користена литература

- Agulhon, M. (2002), 'Proizvodnja Francuske, problemi i neuglasice', во: Drugi i sličan. Pogledi na etnologiju savremenih društava, Naklada jesenski i Turk, Zagreb.
- Андерсон, Б. (1998), Замислени заедници, Библиотека идеи, Култура, Скопје.
- Billig, M. (1995), Banal nationalism. London: Sage publications (цитиран кај Dženkins, Ričard. 2001).
- Billig, Michael. 2005. Banal nationalism. In P. Spenser and H. Wollman (eds.). Nations and nationalism: a reader. Edinburgh: Edinburgh University Press, 184-198.
- Dženkins, R. (2001), Etnicitet u novom ključu, Biblioteka XX vek, Prosveta, Beograd.
- Eriksen Oddvar, Erik. 2005. An Emerging European Public Sphere. European journal of Social Theory, 8 (4). Published by: Sage
- Eriksen, T. H. (2004), Etnicitet i nacionalizam, Biblioteka XX vek, Prosveta, Beograd.
- Friedman, L. Th. (2003), Lexus i maslina, razumevanje globalizacije, Izvor, Zagreb.
- Gelner, E. (1997), Nacije i nacionalizam, Matica Srpska, Novi Sad.
- Гиденс, Е. (2001), Модерноста и самоидентитетот, Темплум, Скопје.
- Гиденс, Е. (2003), Забеган свет, Филозофски факултет, Скопје.
- Haralambos, M., Holborn, M. (2002), Sociologija, Golden marketing, Zagreb.
- Katunarić. V. (2003), Novije terije o naciji i nacionalizmu;pravci i primeri, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko drustvo, Zagreb.
- Keduri, Eli (2000), Nacionalizam, CID, Podgorica.

- Llosa, Vargas Mario. (2001). *Kultura slobode*. (The Culture of Liberty). Serbian translation: copyright C 2001 by Biblioteka Alexandria. Reprinted with permission from Foreign Policy, January/February 2001. Copyright C 2001 by the Carnegie Endowment for International Peace.
www.alexandria-press.com/newprint/011_llosa_kultura_slobode.htm; достапно на: 25.12.09.
- Luckmann, T. (1988). Socijalni strukturni uvjeti tvorbe identiteta. *Filozofska istraživanja* 27 (4): 1235-1242.
- Mesić, M. (2006), *Multikulturalizam, Školska knjiga, Zagreb*.
- Petrović, D. (2006), 'Anatomija identiteta'. *Etnološka istraživanja* I/11, Zagreb.
- Putinja F., Stref-Fenar, Z. (1997), *Teorije o etnicitetu*, Cigoja Stampa, Beograd.
- Smit, D. A. (1998), *Nacionalni identitet, XX vek*, Beograd.
- Smith, D.A. (2001), 'Globalization and Social problems', *Social problems* 48(4):429-434.
- Spiering, M. (1999), 'The Future of National Identity in the European Union'. *National Identity*, II.
- Шнапер, Д. (2003), *Заедница на граѓани*, Библиотека Логос, Слово, Скопје.
- Шкорић, М. (2004), 'Когнитивни аспекти антропологије етницитета', *Социолошки преглед*, vol. XXXVIII (2004), 1-2: 281-307.
- Štulhofer, A. (1998), 'Evolucija etničnosti' во: Čičak-Chand, R., Kumpes J. (уред.), *Etničnost, nacija, identitet, Hrvatska i Evropa*, Institut za migracije i Narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Tojnbi, P. (2003), *Ko se boji globalne kulture*, во: Haton V., Gidens, E. *Na ivici*, Plato, Beograd.
- Велер, Х. У. (2002), *Национализам*, Светови, Нови Сад.